

День народження

Юрій Герасименко

Дощ... Він іде вже не день і не два, не зупиняючись ні на мить. То ж чи варто вже рахувати оті дні?

Знову вечір, — тобто ввімкнулося вечірнє освітлення, дещо тьмяніше, ніж звичайне. У цьому рожевуватому напівприсмерку стерео-портрет Регіни сприймається як беззаперечна реальність. Аж моторошно!

Тільки тепер Михайло починає розуміти, ким була для нього ця дівчина. Сама згадка про неї не дає ступити за останню грань. І куди б не зазірав, де б не тинявся, а прийшов сюди.

Скриньки металеві й дерев'яні, найрізноманітніші касети й глясери, відеотеки й мікроголи. На полицях тьмяним золотом світять шкіряні корінці старовинних фоліантів, шляхетно вилискують металопластом сучасні подарункові видання. Звичайно, здебільшого це — дублі, але серед них є кілька книг оригінальних, справді неоцінених.

У куточку на крихітному верстачку — мальовниче безладдя. "Слюсарно-електронний натюрморт", як сказав би Валентій. Серед хаосу кольорових дротинок сумирно співіснують найточніші пристрої для регулювання мікрокристалічної апаратури, всілякі фрези, лещата, викрутки. Над верстачком — скрипка. Справжнісінька, стародавня, аж ніяк не дубль. Їй — не скласти ціни. А поряд — колекція саморобних калейдоскопів.

Калейдоскопи були її пристрастю. Дивне поєднання: вона, як ніхто інший, могла розрахувати й побудувати молекулярно-кристалічну схему неймовірної складності — і водночас залюбки будувала калейдоскопи. Що може бути примітивніше? Тригранна призма з дзеркальними стінками та жменька кольорових скелець. Регіна могла годинами спостерігати, як міняються у нескінченній барвистій симфонії оті химерні візерунки, і цілком серйозно запевняла, що коли дивитися дуже довго, починає лунати далека-далека, ніколи раніше не чувана музика.

Все таке дивне у цій дівочій світлиці, все привертає увагу. І тиша тут особлива. Навіть запахи: від розвішаних на стінах пучечків сухоцвіту та жовтого кленового листа пахне лагідно й сумно.

Все небуденне зараз у цій кімнаті. І тільки дощ за її стінами — свинцевий, лиснячий — іде з тією ж одноманітною настирливістю. Він — буденний і ненависний, як застаріла болячка. І справді — свинцевий, це не метафора. Саме тут, на вершині гори, деś на півста метрів вище цього ілюмінатора, свинцева пара починає конденсуватися. Дрібнісінькі краплиночки приєднуються одна до одної... виростають... І ось уже летять униз важелезні свинцеві кулі, схожі на мініатюрні торпеди. На щастя, вони не торкаються корпусу корабля: навколо зорельота чатує потужне поле гравітаційного захисту. Весь лайнер — ніби у велетенській незримій ампулі, по стінах якої періщить свинцева злива.

Тут теж буває "різна погода": то влупить такий "дощ", що його "стіну" не проб'є навіть промінь гразера, то вщухає на часинку, і тоді крізь фіалково-сиву імлу видно, як бурхають по обрію вулкани. А внизу під зорельотом жовтаво виблискує вершина гори. Найчистіше золото, як визначила апаратура. "Благородний метал", як колись казали. Вся гора — величезний самородок. А може, не тільки гора?

Михайла це питання вже не цікавить. Та й кого б воно цікавило, коли стало зовсім байдуже, чи житиме, чи існуватиме на цій планеті ще бодай кілька зайвих годин один-однісінький землянин Михайло Гнатович Северин?

Свинцевий дощ іде вже не день і не два... А скільки? Скільки? Лишенько, та невже це правда?!

Свинцева злива триває третій місяць!

Як це почалося

Трансгалактичний лайнер "Земля-12" ішов звичайним маршрутом, по досконало вивченій трасі до зоряної системи Галумба. Корабель транспортував нове обладнання для автоматичних станцій-лабораторій, які вже тривалий час вивчають дуже своєрідну за своїми особливостями другу планету цієї системи.

Отож і рейс був звичайнісінький, і день, коли все це почалося, нічим не відрізнявся від інших. Та, власне, "день" той був достеменно схожий на довжелезний ряд попередніх "світанків", "ночей" і "вечорів", бо в оксамитовій темряві за ілюмінаторами корабля незмінно сяяли міріади зірок, і тільки циклічна зміна освітленості, температури й вологості в каютах відтворювала сяку-таку ілюзію земних діб.

Михайло Гнатович Северин, оператор служби зв'язку, заступив на вахту о дванадцятій нуль-нуль. Прийняв кілька лазерограм від галактичних маяків,— усе гаразд по всій трасі,— знічев'я переглянув гравіграми за цілу добу. Лихо та й годі з оцим чергуванням! Кому воно потрібне, якщо про все дбає сам Дід, а йому ні пильності, ні швидкодії — не позичати!

Подзвонив до Валентія:

— Які новини, старий? Що там у твоїх садах-городах?

Ось у кого справді цікава й корисна робота! У нього щодня щось зацвітає чи досягає, щось проростає чудово, а щось — в'яне к невідомих причин. От і зараз він сповістив, що в центральній оранжереї достигли аж три кавуни, а "Мона Астрела", на жаль, так і не розквітла.

— А ще що новенького? Оце й усе?

— Є ще. Тільки не скажу тобі. Секрет!

— Доповідай негайно! Бо прийду після вахти і витовчу тобі весь баштан!

— Через мій труп! — Валентій, як завжди, вдає з себе обуреного чи переляканого, проте цього разу і голос його якийсь не такий, і вираз обличчя на екранчику відео надто незвичний.

— Гаразд, розповім. Але з умовою: Сніжкові — ні слова!

У Валентія дивна звичка — всім давати прізвиська. Регіну Дотьє, оператора базової обчислювальної машини, він нарік Сніжком, саму машину — Дідом. Михайла Северина

— Рахівником.

— Ой, Валентію, мені уривається терпець!

— Так от: через три місяці — твій день народження...

— Красненько дякую! А я й не знав!

— Ти, як завжди, уриваєш співбесідника!.. Сіль не в твоєму тезоіменитстві, а в тому, що Сніжок ще на Землі подбала про подарунок для тебе. Чи розумієш — ще тоді подумала про твій день народження! Вона хоче тобі подарувати... Я тільки вчора про це дізнався. Вона хоче подарувати... А втім, ні. Не скажу.

— Та я вже й так здогадуюсь. Якусь унікальну залізяку з середини двадцятого століття. Скажімо, газовий ліхтар, а може, навіть парову праску? Чи не так?

Валько скрушно зітхнув:

— Навіщо ти весь час кепкуєш з Регіни? Невже ти не розумієш її? А втім, справді, не розумієш... Це — як пісня. А ти — "рахівник", ти співати не годен. Не годен, не любиш, та ще й виправдання собі вигадав: залізні закони логіки...

— Не вигадав, а так є насправді. Мої боги — матерія і розум як вищий щабель її розвитку. Пісні — справа хороша. Та тільки науковцеві треба навчитися не співів, а, насамперед, логіки. Та вміння обчислювати, рахувати, як ти кажеш, І я це робити навчився. Ти навіть гадки не маєш, що математичне обґрунтування теорії "поля Мро" ми почали ще...

— Знаю! Знаю! — Валько не на жарт розпалився. — Все знаю. Якщо ти не здатний відповісти на почуття Регіни, то міг би хоч поважати її почуття.

— Які почуття, Валентію?! Що ти верзеш?!

— Ти що — сліпий і глухий? Всі бачать, що Регіна закохана в тебе до нестями! І давно!.. Закохана... Чи ти хоч розумієш значення цього слова? Рахівник нещасний... І чому ти такий товстошкірий?

Приголомшений Михайло тільки кліпав очима. Він не знав, що йому робити, що казати, — чи поглузувати з надто буйної Валентієвої уяви, чи розпитувати, звідки в нього таке переконання.

Його роздуми урвав тривожний сигнал гразерного поляроїда.

— Постривай, Валентію, хтось подає міжгалактичний "SOS".

Михайлові мороз пішов поза шкірою. Благання про допомогу лунає в космосі дуже рідко. Навіть коли зореліт гине, це відбувається миттєво — блискавичний спалах у нескінченному мороці, та й усе. Але й надійність міжзоряних кораблів уже така велика, що подорожувати космосом зараз безпечніше, ніж аеромобілем. То що ж сталося?

Гразерні сигнали були надзвичайно слабкі, — і не через велику відстань до передавача, а, як виявилось пізніше, через його малу потужність; імпульси так спотворював "білий шум", що тільки через добу, після зіставлення та аналізу багатократно повторюваної гравірами потерпілих, Дід зумів розшифрувати її.

Вона приголомшила весь екіпаж "Землі-12": сигнал про допомогу подавав трансгалактичний лайнер "Земля-11", який вирушив на рік раніше до зоряної системи Арну. Подолавши половину відстані, "Земля-11" зазнала аварії: з невідомих причин

вибухнув головний анігілятор, внаслідок чого вийшли з ладу гразери й лазерні передавачі, загинули всі оранжереї та віварії, радіоактивним опромінюванням отруєно запаси продуктів. Хоч під час вибуху загинули тільки два члени екіпажу, на всіх інших чекає повільна, неминуча смерть.

Який із двох?

Ні повернутися додому, ні досягти мети "Земля-11" не спроможна. Тепер вона приречена мчати міжзоряною порожнечою довіку. Слабісінькі сигнали її аварійного передавача до рідної планети не долітають. Отже, є тільки дві можливості допомогти потерпілим: або передати їхню гравіграму на Землю, щоб надіслали рятувальну експедицію звідти, або рятувати їх власними силами. Третього — не дано.

А вибирати один з двох варіантів треба негайно, бо дорога кожна година.

У кают-компанії зібрався весь екіпаж, усі тридцять космонавтів. Справа надто серйозна, щоб її вирішував командир корабля на власний розсуд. Він, звичайно, вже має свою думку, проте не хоче висловлювати її передчасно, тому сухо й стисло переказує загальні міркування.

Звичайно, допомога з Землі була б надійніша: рятувальний зореліт з нечисленним екіпажем на борту може взяти цілком достатню кількість продуктів та пального і рушити до потерпілих по найкоротшій траєкторії. Одне лихо: до Землі — неблизький світ, навіть гравіграма йтиме туди понад рік. Допомога надійде надто пізно, потерпілі її не дочекаються.

"Земля-12" з цим завданням упорається: хоч і доведеться зробити чималий гак, резерву пального вистачить; через рік польоту на форсованому режимі потерпілі будуть врятовані. Проте подальша подорож буде важка з багатьох причин: системи життєзабезпечення корабля не розраховані на подвійне число членів екіпажу, доведеться заощаджувати на всьому. Та найголовніше — отой форсований політ до "Землі-11" пролягатиме через невивчений і, за попередніми прогнозами, дуже небезпечний сектор Галактики, де можна несподівано вскочити в гравітаційну зону якоїсь там "чорної діри", колапсара. Коли б хоч на зорельоті-розвіднику — інша річ. А рейсовий лайнер — надто неповороткий і слабосилий, з "гравіпотенціальної ями" йому власними силами не вибратися.

А втім, і розводиться про це не варто: всі члени екіпажу мають по дві-три професії, знають основи Галактичної навігації. Ось — обчислення та графіки, які терміново підготував Дід. Їх зроблено для обох варіантів, з однаковою сумлінністю, бо електронно-обчислювальну машину не цікавить моральний чи етичний аспект проблеми. А висновок її — однозначний: зважаючи на всі приступні для аналізу фактори, далеко доцільніше і логічніше доручити врятування потерпілих Службі Сонячної Системи, бо інакше є дуже велика ймовірність, що загине не один зореліт, а обидва.

В кают-компанії запала глибока, багатозначна тиша. В ці секунди розв'язувалося питання про долю двох галактичних експедицій, а отже, і про долю кожного з присутніх. Закони взаємодопомоги — священні, але ж бувають випадки, коли найгероїчніші дії рятівника заздальгідь приречені на повну навадчу, отож не тільки не

потрібні, а навіть шкідливі. Михайло Северин розуміє: цього разу ситуація складається саме так. Суворий логічний аналіз однозначно показує: шанси на успіх усієї операції надзвичайно малі. Але шанси оті все-таки є, і кожен їх оцінює зараз згідно зі своїми уявленнями про морально-етичні проблеми сучасного світу.

Вже з виразу облич присутніх можна судити, хто якого висновку дійшов. Експресивний Валентій, головний лікар експедиції, не може всидіти на місці. Цей не вагатиметься, цей усього себе присвятив боротьбі за людське життя, тому й нехтує будь-яку небезпеку. Величний навігатор корабля Румб, як називають його з легкої руки Валентія, тримається з непохитним відчуттям власної гідності й значущості. Немає сумніву: він рішуче виступить проти того, щоб іти на допомогу "Землі-11". Ні, йому ніхто не зможе закинути боягузтва; він уже неодноразово показав себе хороброю людиною, яка не губиться навіть у найскладнішій ситуації. І все ж, крім інструкцій та логіки, для нього не існує нічого — справді ходячий електронно-обчислювальний апарат. Саме його слід було б назвати Рахівником, Валентій цього разу помилився.

Цілковита Румбова протилежність — Сніжок, Регіна Дотьє, оператор базової ЕОМ та історик за другим фахом. Мабуть, через віки й покоління передалася їй бунтівна вдача далеких пращурів, героїв Паризької комуни. Якщо Румб — абсолютне втілення сухої логіки, то Сніжок — суцільні емоції. При першій-ліпшій нагоді Сніжок і Румб зчиняють жорстокий словесний двобій, і погляди їхні майже завжди діаметрально протилежні.

Ну, а сам Рахівник, Михайло Северин? Йому кортить підвестися і запропонувати дещо інше вирішення пекучої дилеми: хай зараз кожен уявить себе членом екіпажу гинучої "Землі-11" і саме з їхньої позиції зміркує, що має сказати його відповідник на нашому лайнері, тобто його "друге я". Але ні, ставити питання таким чином — надто підступно; не тільки Михайло Северин, а й усі інші члени екіпажу, навіть Регіна, висловилися б проти допомоги, якби рятівникам загрожувала неминуча загибель.

Ось вам і конфлікти нової ери... Мабуть, не тільки Северин намагається думкою побувати в обох ситуаціях, щоб знайти єдино правильну відповідь,— отож і затяглася пауза. А втім, зволікати не можна.

— Я — за допомогу "Землі-11" власними силами! — це — Валентій.

— Я — проти! — з тим же незмінним почуттям власної гідності проголошує Румб.

"За! — Проти!", "За! — Проти!", — наче змовилися. Ось уже й Регіна кинула своє коротке "За!". Лишилися двоє: оператор служби зв'язку, професор надрелятивної енергетики Михайло Гнатович Северин і командир корабля.

Загальний рахунок не на користь першої пропозиції: "проти" — 15, "за" — 13.

Михайло вагається. Він усвідомлює, яке значення матиме його голос, і коли б оце голосування відбулося ще вчора, звичайно, голосував би проти: хай екіпаж "Землі-11" використовує останній шанс — переходить у стан анабіозу і чекає рятівників. Однак те, що сьогодні сказав Валентій, було таке несподіване, що Рахівник раптом усвідомив свою "емоційну сліпоту", чи як там ще назвати. Він, здається, почав розуміти, чому в їхніх стосунках так багато незбагненого для нього. Якщо раніше він просто не звертав

уваги на її міміку і жести, то зараз уже оті міцно затиснуті кулачки промовистіші будь-яких слів. З яким хвилюванням чекає вона на його відповідь!

І він сказав несподівано для самого себе:

— Я — за!

— Гаразд! — командир корабля підвівся, поклав долоню на стіл. — Я теж — за!.. Отже, п'ятнадцять на п'ятнадцять, але я користуюсь правом командира на додатковий голос. Усе! Вирушаємо на допомогу. Всім членам екіпажу готуватися до форсованого режиму польоту згідно з аварійною інструкцією.

Всі зітхнули з полегшенням. Тепер, коли прийнято остаточне рішення, геть усякі сумніви. Треба боротися... і перемогти!

Крізь час і простір

Не те що рік, а навіть годину польоту на форсованому режимі не витримає жодна людина. Мало того, повсякчасне тривале перевантаження може зашкодити й тонкій апаратурі. І все-таки з людьми легше: анабіоз у гідростатичній ванні дозволить не помітити плину часу, захистить од вібрацій та руйнівної сили надмірного прискорення. Апаратуру ж треба перевірити якнайпильніше, замінити бодай трішки спрацьовані деталі, задублювати основні блоки, бо саме від чіткості та взаємозлагодженості незліченної кількості пристроїв залежатиме життя екіпажу, ба й всього корабля.

Із завданням оператора служби зв'язку за аварійним розкладом Михайло Северин упорався швидко, решту часу використав для вдосконалення одного з "Мро-активаторів", перемикаючи його на автоматичний режим.

8 цими активаторами взагалі було чимало клопоту: незграбні й малопотужні, вони раз у раз псувалися, і надзвичайно важко було визначити, чому саме, бо й поле, яке вони створювали, тільки-тільки почали вивчати.

Сенсаційне відкриття "поля Мро", зовсім нового й неznаного виду енергії, породило найнеймовірніші сподівання людства. Адже досі ніхто й гадки не мав, що для зародження життя потрібне надзвичайно своєрідне і загадкове надрелятивне випромінювання тахіонів, — а точніше, створюване ними поле. Більше того: з'ясувалося, що в залежності від інтенсивності цього поля воно могло бути і стимулюючим, і вбивчим; мертва матерія набувала життєздатності лише при визначених градієнтах стимулятора, отож, не дивина, що у Всесвіті життя трапляється так рідко.

За "поле Мро" вхопилися усі вчені, а насамперед генетики та лікарі. Люди з надто буйною уявою вже мріяли про панацею від усіх хвороб та про повну перемогу над старістю і смертю, планетологи почали говорити про близьке "оживлення" планет Сонячної системи. Проте блискучі перші успіхи дослідження "поля Мро" поступово змінилися невдачами, праці зайшли в глухий кут, і тільки теоретичне дослідження Михайла Северина про квантування надрелятивних тахіонів несподівано сяйнуло дороговказом до практичного розв'язання проблеми. Одразу ж було створено кілька типів генераторів "поля Мро", з якими професор Северин і вилетів до зоряної системи Галумба, щоб на її другій планеті, у винятково сприятливих умовах,

поекспериментувати з новими променями — не зовсім, м'яко кажучи, безпечними для живої природи.

За весь час польоту "Землі-12" Михайло вмикав активатори лише коли-не-коли, бо градієнт "поля Мро" по цій трасі було вже визначено раніше. Тепер доведеться перетинати навпростець абсолютно не досліджений сектор Галактики, та ще й за умов, коли на борту корабля всі перебуватимуть у стані анабіозу. Отож, активатор треба поставити на автоматичний режим, а через недосконалість апаратури одному не впоратися. Довелося запросити на допомогу Валентія, а той, як завжди, покликав і Регіну. Спасибі їм, звісно, але справа замалим не скінчилася трагічно: від необережного руху дівчини несподівано ввімкнувся активатор, і всіх трьох пронизало "поле Мро", — на щастя, позитивне, нешкідливе, як уже багаторазово пересвідчився Михайло Северин на власному досвіді. Втім, друзі так і не дізналися про небезпеку, що їм загрожувала, — Михайло похопився вчасно...

Ось і завершено підготовку до шаленого стрибка через безодню космосу. За давньою традицією всі зібралися в кают-компанії, щоб мовчки поглянути одне одному у вічі й потиснути руку, — може, востаннє. Через кілька хвилин на борту лайнера "Земля-12" почнуть порядкувати розумні машини, а члени екіпажу зануряться в той безмежно глибокий стан, де співіснують смерть і життя.

Понад рік мчатиме зореліт незвіданим сектором Галактики. Кібернетичний Дід пильнуватиме траси незгірше од найвидатніших навігаторів Сонячної системи; в його розпорядженні лазери й гразери, системи гравітаційного та емісійного захисту корабля. Та все ж машина лишається машиною, вона ліпше за людину виконує програму дій у найкритичнішій знайомій ситуації — і розгубиться в елементарно простій, але незнайомій. І в цьому найбільша небезпека для "Землі-12".

А втім — навіщо філософствувати? Поживемо — побачимо...

Закінчено ритуал прощання, всі попрямували до гідростатичних ванн. Для кожного — окрема. Надівай скафандр, лізь до металевої скрині з товстезним ілюмінатором і чекай, доки автомат почне наповнювати її рятівною рідиною. Анахронізм, видавалося б: навіть міжпланетні космольоти вже обладнано системами штучного тяжіння, то навіщо ж оті ванни, запропоновані ще знаменитим Ціолковським?! А бач, гравітонні генератори можуть зрадити, а гідростатична рідина — ніколи.

Такі думки снуються в Михайловій голові. А десть поза ними жевріє питання: чи підійде Регіна попрощатися? Чудно: стільки місяців не звертав на неї ніякої уваги, а зараз... Через відчуття провини перед нею? Тож він, власне, нічим не завинив...

Регіна підійшла. Заирнула в ілюмінатор, посміхнулась підбадьорююче, але очі в неї були сумні. Посміхнувся й Михайло: все гаразд, мовляв, до зустрічі!

Хвилиною пізніше підбіг Валентій. Цей був серйозний, щось говорив, але стіни камери, звичайно, не пропускали ні звуку. Тоді Валентій написав пальцем у повітрі: "Подарунок!" Ой, Валентію, любий друже, ти завжди дбаєш тільки про інших!

Але ж який подарунок підготувала Регіна, який?

Він так і не додумав до кінця. Напосіла дрімота, тіло огорнув блаженний спокій, і,

нарешті, все зникло.

Заповіт

Здавалося: проминуло всього кілька секунд. Кліпнув очима й здивувався: де це він? Без скафандра, весь обплутаний еластичними стрічками, на ложі під прозорим ковпаком. Світло — м'яке, "вечірнє". Ніде ніщо ані шелесне. Не можна збагнути, що до чого, м'язи не скоряються. Хотів підвестися, але це зусилля виявилось надмірним, — пірнув у чорну прірву, втративши свідомість.

І знову, — теж, здавалося, через мить, — прийшов до тями. Цього разу усвідомив: він — у реанімаційній камері. Отже, трапилась якась халепа з системою життєзабезпечення його скафандра в гідростатичній ванні, довелося вживати термінових заходів. Добре, що все кінчилося гаразд. Але де ж Валентій?

Цього разу ним оволодів, мабуть, звичайний сон. Йому верзлося щось страхітливе, примарне, і чомусь весь час муляла фраза: "Свинцевий дощ". Хіба може бути дощ із свинцю?

Пробудження було раптовим: він почув чийсь голоси. Прислухався, не розплющуючи очей.

— Може, ввімкнути стимулятор? — занепокоєно питала Регіна. — Адже спить понад добу.

— Не варто, — відповів Валентій. — Це — цілком нормально. А втім — стривай: він уже прокинувся. Ану, вставай-но, лежню! Коли б ти знав, якого завдав нам клопоту: тричі з того світу витягали!

Він був, як завжди, балакучий, але в інтонаціях його голосу чулася розгубленість. А очі в Регіни були страдницькі, печальні. І Михайло зрозумів: сталося щось жахливе.

— Катастрофа? — запитав він тихо.

— Аж ніяк! Ми цілком пристойно сіли перепочити на дуже цікаву планетку. От тільки у твоїй ванні зрадила система життєзабезпечення.

— Хто ще живий, крім нас?

— Знову ти перебиваєш... На цій планетці періщить свинцева злива, тут...

— Зрозуміло: ми вскочили у "гравіпотенціальну яму". Оранжереї — зруйновано. Так?

— Гм, так... Але...

— Хто ще вцілів, питаю?

Регіна скорботно схилила голову, — оце й була відповідь. Отже, троє на борту мертвого зорельота.

Щоб урвати розмову, Валентій ввімкнув наркотизатор. Михайло вмить заснув і прокинувся через півдобу, цілком здоровий. Аж тепер друзі розповіли йому, що сталося.

"Земля-12" рухалася міжзор'яним простором без будь-яких пригод. Кібернетичний Дід, як засвідчили курсові записи, дуже вдало обминув небезпечну туманність, зумів прокласти до "Землі-11" набагато економнішу з енергетичного боку траєкторію і взагалі керував кораблем досконало. От тільки гравітаційне поле колапсара, отієї

страшної "чорної діри", було зафіксовано надто пізно, — через недостатню чутливість гравіметрів; правда, обчислення показали, що з цього поля можна було б вирватися ціною перевантаження, згубного навіть для людей у гідростатичних ваннах, проте зважитися на це Дід не міг, бо не дозволяла інструкція. Та навіть у такій ситуації він знайшов єдино можливий вихід: посадив зореліт на планету, яка перебувала буквально на гребені "гравіпотенціальної ями", але ще за межами "сфери Шварцшільда", звідки вороття немає. Дорого обійшлася ця посадка: зруйнувалися і згоріли оранжереї, вийшли з ладу передавачі й двигуни, та й сам Дід через пошкодження більшості кріотронів ледь-ледь животіє. Єдина втіха — зберігся весь резерв пального, надійно працюють системи гравітаційного захисту, аварійний запас продуктів повністю зберігся. Але...

— Чому загинули всі інші?.. Теж через пошкодження систем життєзабезпечення?

— Ні... Тобто так! — Валентій зиркнув на Регіну, роздратовано махнув рукою. — Не знаю, врешті-решт. Явне пошкодження систем було тільки в твоїй камері та в камері Вальдека. Його вдалося повернути до життя зразу, а тебе...

— Стривай! Ти ж казав...

— Так, казав! З анабіотичного стану два тижні тому було виведено всіх, крім тебе! А протягом трьох наступних діб усі померли... крім нас із Сніжком. Причина одна: раптовий параліч серця. Діагностична машина щоразу відмовлялася поставити хоч приблизний діагноз.

— Гм, так... — Михайло поглянув на циферблат дозиметра радіоактивності, потім — на табло "Мро-активатора". Все показувало норму, отже, смертельного опромінювання не сталося.

— Може, до систем випадково потрапила якась отрута?

— Виключено... — Валентій знову якимось дивно поглянув на Регіну. — Адже ми...

— Все ясно.

Ой, далеко до тієї "ясності"! Валентій щось приховує, не договориє до кінця. Здається, ніби Регіна хоче доповнити його розповідь, часом аж набирає повітря в легені, щоб мовити слово. Але тільки зітхає і похнюплюється. Бліда, а вени на руках аж голубі.

— Що ж — давайте поміркуємо, з чого починати.

Регіна похитала головою:

— Потім, Михайле. Я дуже втомилася. Ходімо відпочивати.

Їхні каюти — поряд. Попрощався, пішов до себе Валентій. Наступна — Михайлова. Він уже зібрався натиснути на кнопку, але Регіна притримала його руку:

— Зайди на хвилику до мене. Я маю тобі щось сказати.

Тільки-но зачинилася вхідна панель, Регіна кинулася до крісла, сіла, заплющила очі.

Він узяв стільця і сів поруч.

— Михайле, — прошепотіла вона, не розплющуючи очей, — дай мені слово... Я тобі зараз щось скажу, тільки дай мені слово, що ти після цього не покличеш Валентія... І

взагалі, ці кілька годин посидиш біля мене. Згоден?

Ще нічого не розуміючи, він мовчки кивнув.

— Михайле, в мене... такі ж симптоми, як і в усіх наших. Серце... Воно видзвонює, калатає, мов шалене, і його вже не стримаєш жодними ліками. А ще... — вона випростала маленькі долоні. — Бачиш оці голубі плями? Вони з'явилися добу тому, — дві крихітні цяточки, — а зараз вони вже дійшли до пальців. У всіх... теж було так... Ні, ні, не клич Валентія! Адже ти обіцяв!.. Валентій... Я з ним уже попрощалася. Навіщо йому завдавати зайвої муки?..

Вона схопилася за серце, похитнулась.

— Прошу... підмости подушку... Ще вище... Отак, спасибі... А знаєш — я зараз дуже-дуже щаслива... Така щаслива, як ніколи! А втім, про це потім...

Регіна затихла, ніби задрімала. І враз похопилася:

— Ой, я забула про найголовніше: через три місяці день твого народження. Я приготувала тобі подарунок... От тільки зараз мені здається, що він — не те, що треба. Але це найдорожче з того, що я маю, — он у тій чорній скриньці. Тільки прошу — зазирни туди саме в день свого народження. Обіцяєш?

— Обіцяю, Сніжок!

— Дякую... — вона притулилася щокою до його руки, заплющила очі.

Скільки він отак просидів, — годину? Добу? Невідомо. Випало з пам'яті.

Валентій помер того ж дня. Той самий параліч серця. Тільки долоні в нього були рожеві — їх вкривав товстий шар полімерного клею, який чудово імітує поверхню шкіри людини.

Подарунок

І попливли дні за днями — одноманітні, сірі й важкі, як отой безупинний свинцевий дощ. Михайло їх не лічив, — навіщо? Він працював до знемоги, щоб не лишалося жодної хвилини на тоскні роздуми про майбутнє. Смерть його не лякала, куди страшнішою за неї була самотність...

Спочатку він ще поглядав коли-не-коли на свої долоні, сподіваючись помітити зловісні блакитні плями, а потім зрозумів, що нічого з ним не станеться. Химерний вибрик долі: з усього екіпажу незбагненим чином лишився жити один — Михайло Северин.

Кільканадцять діб він морочився з лазерами та гразерами, намагаючись відремонтувати передавачі. Сяк-так відновив аварійну станцію, проте її слабенькі сигнали навряд чи міг би хтось сприйняти. Ще якийсь час мудрував з генераторами гравітаційного захисту, сподіваючись підвищити їхню потужність. Коли б це вдалося зробити, антиподе вирвало б "Землю-12" з гравітаційних лещат розжареної планети, і корабель зринув би у космос, як спливає повітряна бульбашка на поверхні рідини. На Землі такі експерименти вже проводилися, але ж там і сила тяжіння менша, і можливості для перебудови генераторів більші. Михайлові ж не допомогли ніякі хитрування, досягти потрібної потужності не вдалося.

Він і досі лишався "рахівником", людиною з тверезим раціональним мисленням. Він

зробив усе, що міг, аби вирватися з кораблем у безмежні космічні простори, де "Землю-12" рано чи пізно міг би виявити якийсь зореліт. Але тепер переконався: ніякої надії на порятунок немає. Отже — довічний полон на кораблі, ув'язненому в гравітаційному полі колапсара...

А проте він уперто не хотів здаватися. Кілька днів найнапруженішої праці — і Дід відремонтований. Михайло сподівався мати сякого-такого "співбесідника" та партнера у грі в шахи. Але пошкодження були такі, що Дід повністю втратив "машинний інтелект" і заледве керував системами життєзабезпечення та гравітаційного захисту.

Аж тепер Михайла огорнула сіра байдужість до всього. Він міг жити й боротися лише в ім'я великої мети. Зараз її не було. Існувати заради самого існування? Фінал — однаковий, то навіщо його відтягувати?

Він облишив обов'язковий комплекс гімнастичних вправ, перестав голитися, лягав спати одягнений. Його дисциплінований мозок досі ще корився йому, уникав спогадів про Регіну й Валентія.

Зате в уяві поставала рідна Земля з усіма відтінками її безмежно багатого, буйного життя. І дедалі частіше у вухах лунали вірші, до яких він завжди ставився байдуже і які все ж запам'яталися мимохіть. А ще — музика й пісні.

Вже переплуталися "день" і "ніч", — засинав Михайло там, де його знемагала втома. Йому почали снитися барвисті легко-плинні сни, які вмиль забувалися. Але прокидався він здебільшого від звуків власного голосу.

А один сон геть-чисто вибив його з рівноваги. Примарилося: в оцій же кают-компанії сидять усі — живі й здорові, — одначе йдеться не про порятунок "Землі-11", а про долю Михайла Гнатовича Северина. Навігатор Румб, незвично метушливий і багатослівний, улесливо доводить, що перед Северином відкривається дуже приваблива, світла перспектива дожити до кінця своїх днів безтурботно й легко: досить проковтнути велику дозу церебрину — і враз порушуються найважливіші логічні центри кори головного мозку, — перетворишся на блаженного ідіота. А щасливі, тихі божевільні живуть довго-довго...

Це було так страшно, що Михайло скрикнув і прокинувся. Пригадалося: нещодавно, поранивши руку, він зайшов по біостимулятор до аптеки Валентія. Там у око впала шафка з написом: "Седативні препарати". І — застереження: "Вводяться тільки під контролем лікаря, мінімальними дозами".

Він тоді ще подумав: "А якщо лікаря — немає?" Взяв у руки пляшечку з таблетками церебрину і згадав захоплені лекції Валька про досягнення психіатричної фармакології. А виходить, підсвідомість уже почала свою підступну роботу, щоб зламати волю, змусити пожертвувати інтелектом заради фізіологічного існування. їй можна буде опиратися ще довго, проте, кінець кінцем, вона переможе, бо самотній, без друзів, без мети, має рано чи пізно збожеволіти.

Отже, зволікати немає смислу. Вийти з корабля, уперше й востаннє помилуватися неймовірним краєвидом цієї пекельної планети — і розстебнути скафандр. Небуття вилікує від усіх болісних роздумів, від усіх хвороб.

Михайло поголився, прийняв душ. Надів найкращий костюм. Прибрав у кают-компанії та в головній рубці. Може, через сотні років знайдуть цей зореліт, і на його борту має бути повний порядок.

Перевірів кріогенну апаратуру всіх анабіотичних ванн. У них — при температурі рідкого повітря зберігаються тіла двадцяти дев'яти членів екіпажу. То ж хай зберігаються: невідомо, як далеко сягне медицина майбутнього, і чи не стане воскресіння з мертвих елементарно простою процедурою.

Михайло обійшов повагом усі каюти. Посидів у кожній, подумки прощаючись з її колишнім мешканцем. І, нарешті, вперше за весь цей час наважився зазирнути до каюти Регіни.

Калейдоскопи, пучечки сухих трав, верстачок з "елементарно-слюсарним натюрмортом", скрипка на стіні. Та ще книжки на полицях і безліч скриньок усяких гатунків.

Вона була істориком за другим фахом, і всі оці скриньки, глясери, відеотеки й мікроголи містять у собі неоціненні матеріали розвитку революційного руху на Землі. Звичайно, переважна більшість реліквій — дублі, а то й мікродублі, але є серед них посправжньому рідкісні речі, знайдені нею особисто під час історико-археологічних експедицій.

Старовинна зброя рабів-повстанців... Запресовані в прозорий пластик оригінали прокламацій... Мікродубль славетного крейсера "Аврора"... Стрічки мікрогола про Велику Вітчизняну війну Радянського Союзу... Стереопортрет Юрія Гагаріна...

Ніколи раніше Михайло Северин не цікавився гуманітарними науками — Рахівник, та й годі. Зараз міг би зацікавитись. Але вже бракує часу. Рішення прийнято, його треба виконувати. Одне перешкоджає: день його народження тільки завтра. А точніше, через двадцять дві години. Треба вволити останню волю Регіни. "Подарунок на день народження"! Мила, мила дівчино...

Він лежав горілиць на канапці в каюті Регіни і зрідка позирав на годинник. Лише одна думка обпікала йому мозок: як це сталося, що з усіх членів екіпажу залишився не наймолодший і не найздоровіший Михайло Северин? Якесь вірусне захворювання? Виключено. Смертоносне опромінювання? Виключено, бо один з усіх навіть не занедужав. Отже, провина справді лягає на якісь вади в системах життєзабезпечення гідростатичних ванн, і про це треба написати в останньому рапорті.

На табло годинника вискочило чотири нулі. Отже, з днем народження, Михайле Гнатовичу!

Він повагом підійшов до заповітної скриньки, підняв її кришку. Якийсь апарат, а поверх нього — згорнений вчетверо аркушик паперу. Звичайно ж, лист від Регіни.

"Друже мій!

Аж тепер я прощаюся з тобою назавжди. Я знаю: ти лишишся один-однісінький, бо і Валентій незабаром помре. Справа в тому, що ми всі, — не знаю, як і де, — потрапили в дуже потужну зону негативного "поля Мро", але опромінилися кожен по-своєму: ті 27, які померли зразу, отримали надкритичну дозу, я — трішки меншу, ще меншу —

Валентій, а твій індивідуальний дозиметр не вийшов за межі норми. Чому так — не знаю, але..."

Михайло розгублено поглянув на браслет-індикатор. Так, сумарна доза опромінення "полем Мро" не перевищує норми. Але чому? Чому? Від цього поля захисту немає, воно пронизує всю Землю, не затримуючись, отже, і панцирна оболонка зорельота для нього — ніщо. Його можна тільки обминути, виявивши заздалегідь, або ж нейтралізувати полем протилежного знака. В даному разі про нейтралізацію навіть говорити не варто. А якщо так, то чому ж з усіх членів екіпажу тільки...

Михайло ляснув себе по лобі. Він згадав, як у гарячковій підготовці до форсованого польоту вони переналагоджували "Мро-активатор" на автоматичний режим. Від необережного руху Регіни ввімкнувся генератор. Усіх трьох пронизало потужне позитивне "поле Мро". Він тоді вчасно похопився, вимкнув генератор, і друзі нічого не помітили. А сам подумав з полегкістю: "Яке щастя, що позитивне "поле Мро" — не шкідливе. На собі пересвідчився!"

"На собі пересвідчився!" Так ось у чому річ! Так самісінько, як і радіоактивне випромінювання, "поле Мро" накопичується в клітинах живого організму. Навіть одне позитивне опромінювання відтягло загибель Ва-лентія і Регіни на два тижні. А Михайло Северин опромінювався багаторазово, тому й лишився живий!

Він помчав до кают-компанії, а звідти — до рубки управління. Перевірив дані на обох табло "Мро-активатора". Все гаразд. Але ж це — в даному місці і в дану мить; прилади показують інтенсивність поля зараз. І тільки індивідуальні дозиметри визначають загальну суму опромінення.

Михайло нетерпляче переглянув записану автоматом стрічку градієнта "поля Мро". Ось воно! Наприкінці сьомого місяця польоту на форсованому режимі "Земля-12" потрапила в зону підвищеної потужності поля негативного знака. Її можна було б обминути, автомат-реєстратор протягом кількох днів подавав тривожні сигнали. Проте Дід на них не зважив, бо не був запрограмований на це. А не запрограмував його Северин через те, що ненадійна була апаратура і розвивала вона дуже малу потужність.

Він довго стояв, приголомшений. Сама того не знаючи, Регіна у своєму останньому листі підштовхнула його до відкриття, якому не скласти ціни: коли б заздалегідь опромінили весь екіпаж, не загинув би ніхто. Але ж — пізно. Пізно!

"...Друже мій! Я знаю, як важко буде тобі одному, проте благаю: не втрачай надії, працуй і борись до останнього подиху! Це — мій заповіт. А ще заповідаю тобі пісню, — ту сувору й урочисту пісню, яка в найтяжчі хвилини підтримувала кілька поколінь моїх пращурів. Ти прослухаєш її на старовинному стереографі з оцієї скриньки. Він належав моему прадідові, людині надзвичайної долі. Паралізований у юнацькому віці, він, як письменник-герой ХХ століття Островський, не скорився хворобі, працював усе своє довге життя напружено й плідно. Так, йому часом було дуже сутужно, і тоді йому допомагала ця пісня. Перед смертю він заповів її мені. Тепер вона буде твоєю. Живи і борись!"

РЕГІНА".

Михайло обережно видобув із скриньки незграбний апарат. Так, це стереограф, примітивна, первісна модель мікрогола. Йому не менше сотні літ. То ж чи хоч працює він?

Так, працює: щойно Михайло натис на кнопку, вмить виник і заяснів "куб простору", почав поглинати все довколишнє...

На тривожному тлі пожежі проступила зловісна постать. Вусатий червонопикий мордань у чудернацькій шапці з емблемою двоголового орла стривожено прислухається до звуків наростаючої пісні, до лунких кроків... Висмикнув револьвер з кобури... Схопився за сюрчок...

Розпливлася ця пика, а натомість постала інша — теж випещена, пухкощока, та вже з кучими вусиками, і на кашкеті — одноголовий орел. І цей прислухається до мелодії, яка лине дедалі голосніше. І цей хапається за пістолет і сюрчок.

Ще пика... Ще... І ще... Вони всі — різні з виду, але всі вдягнені в мундири, всі мають тупі, жорстокі олов'яні очі, всі хапаються за зброю та за поліцейські сюрчки...

А кроки гучнішають, наближаються; уже двигтить брук, земля здригається від тисяч важких кроків. І раптом у мелодію вривається молодий дужий голос:

Повстаньте, гнані і голодні...

Михайлові аж подих перехопило: так он про яку пісню писала Регіна!

А голос дужчає, наливається міддю. І Михайлові здається, що і він сам усім своїм еством бринить разом з отим голосом. "Куб простору" вже поглинув його; з глядача він перетворився на активного учасника. Це проти нього мчать з нагаями та шаблоками кінні жандарми, це в його груди влучають кулі. Пісня не змовкає, її підхоплює хтось поруч:

Чуєш? Сурми заграли —

Час розплати настав!

По проспекту старовинного міста пливе під знаменами жива ріка. На Землі тече дев'ятнадцятий вік, вибухом виростає двадцятий — віки народження й утвердження найгуманнішого в історії людства ладу.

Демонстрації... Мітинги... Барикади... На вулицях та майданах світових столиць шаленіють кулемети, свищуть шаблі. Свинцевий дощ розпанахав червоне знамено. Воно падає разом з прапороносцем, та інший підхопив його, підняв високо над барикадою:

Повстаньте, гнані і голодні!

І вже не кулі — бомби, бомби, бомби на мирні села й міста. Та ось інший — світлий вогненний дощ переможних салютів над радянською Москвою.

Пісня дедалі гучнішає і наростає. Її підхопили Азія і Африка, обидві Америки. На крилах цієї пісні вже вся Земля. І під її невмирущу мелодію зринув у першу подорож до зірок фотонний велетень "Інтернаціонал".

Проектор вимкнувся давним-давно, а Михайло Северин усе ще сидів нерухомо, втопивши погляд у просторінь. Він навіть уявити не міг, як вплине на нього ця

старовинна, дуже недосконала з технічного боку стрічка. Вона збурила в ньому цілу зливу почуттів. Досі він скорявся незламним законам логіки, а вони в даному разі приводили до суворого висновку: надії на порятунок немає, отож і подальше існування втрачає смисл.

Але ж ось щойно перед ним пройшов житотрепетний відтинок історії людства. То якщо базуватися на чистих законах математичної статистики, яку надію на перемогу мала та жменька одчайдушних хоробрих на чолі з Леніним, що стала на герць із жорстоким, неймовірно могутнім ворогом у масштабі цілого світу?! А вони незламно вірили в свою перемогу. Боролися за неї, не шкодуючи власного життя. І — перемогли!

То про який розпач, про яку невіру йдеться зараз?.. Бач — вийти під свинцевий дощ і розкрити груди скафандра,— жест, гідний хіба що опереткового героя!..

Ні, треба жити, жити! Виборювати у цього свинцевого дощу ще один зайвий день, ще одну зайву хвилину, тримати на найсуворішому обліку кожен мить життя, — і все для того, щоб віддати їх боротьбі. Спасибі тобі, Регіно! Ти подарувала людині в день народження найголовніше — мету життя!

Епілог

(З передачі Інтерголу Системи — "Земні Новини").

...Як уже повідомлялося в попередньому випуску, ремонт трансгалактичного лайнера "Земля-12", який протягом двадцяти двох років перебував на гребені "гравіпотенціальної ями" колапсара М-413, повністю закінчено. Додаткові генератори антиполя дозволили "Землі-12" обійтися без сторонньої допомоги. Лайнер вирушив до Сонячної системи для переобладнання на двигуни нового типу.

Професор Михайло Гнатович Северин відмовився скористатися з швидкісного зорельота і прибуде в Систему на борту "Землі-12". Він заявив нашому кореспондентові, що сподівається за цей час остаточно завершити розпочату двадцять два роки тому теоретичну працю про конвергенцію тахіонів. Головний консультант Інституту надрелятивної енергетики професор Борзов, який керував ремонтом "Землі-12", висловив переконання, що на підставі праці Михайла Северина можна негайно починати будівництво генераторів "поля Мро" будь-якої потужності, — навіть такої, яка захищатиме найбільший трансгалактичний лайнер.

Головний консультант Служби Життя академік Лансьє, який очолює медичну групу рятувального зорельота, заявив, що докладний аналіз стану клінічної смерті всіх членів екіпажу "Землі-12" дав цілком задовільний результат. Академік запевнив, що всі вони будуть повернені до життя.